

СТАНОВИЩЕ

от доц. д-р Антоанета Стефанова Джельова

**Филологически факултет на Пловдивския университет
„Паисий Хилендарски“**

**на дисертационен труд за присъждане на образователната и научна степен
„доктор“**

**по: област на висше образование 2. Хуманитарни науки
професионално направление 2.1. Филология
докторска програма Съвременен български език**

Автор: Васил Николов Стаменов

Тема: „Значението свидетелственост в съвременния български език“

**Научен ръководител: доц. д-р Красимира Ангелова Чакърва,
Катедра по български език, Филологически факултет
на ПУ „Паисий Хилендарски“**

1. Общо представяне на процедурата и докторанта

Със заповед № РД–21–680 от 25.03.2024 г. на Ректора на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“ (ПУ) съм определена за член на научното жури за осигуряване на процедурата за защита на дисертационен труд на тема: „Значението свидетелственост в съвременния български език“ за придобиване на образователната и научна степен „доктор“ в Област на висше образование 2. Хуманитарни науки; Професионално направление 2.1. Филологии; докторска програма Съвременен български език.

Васил Николов Стаменов е редовен докторант в катедра „Български език“ във Филологическия факултет на ПУ „Паисий Хилендарски“ с научен ръководител доц. д-р Красимира Ангелова Чакърва.

Съгласно с изискванията на Чл. 36 (1) на Правилника за РАС на ПУ докторантът е представил пълния набор от документи за участие в процедура за придобиване на образователната и академична степен „доктор“:

1. молба по образец до Ректора за откриване на процедура;
2. автобиография по европейски формат;
3. протокол от предварителното обсъждане в катедрата;

4. автореферат;
 5. декларация за оригиналност и достоверност на приложените документи;
 6. справка за съответствие с минималните национални изисквания;
 7. списък на научните публикации по темата на дисертацията;
 8. дисертационен труд;
 9. копия на публикациите по темата на дисертационния труд;
- Докторантът е приложил 5 статии по темата на дисертацията си.

2. Кратки биографични данни за докторанта

Васил Н. Стаменов е роден на 11.12.1995 г. в Асеновград, където завършва основно и средно образование. От 2014 – 2018 г. следва българска филология в ПУ „Паисий Хилендарски“ и придобива бакалавърска степен. След това продължава обучението си в специалността „Актуална българистика“ във Филологическия факултет на ПУ за придобиване на магистърска степен. От 1.03.2020 г. е докторант в Катедрата по български език с научен ръководител доц. д-р Кр. Чакърва. По време на следването си е активен член на Лингвистичния клуб „Проф. Б. Симеонов“ във Филологическия факултет. През 2017 г. спечелва втора награда в XIX студентска олимпиада по морфология на съвременния български език. През 2019 г. на XXI-та национална научна конференция за студенти и докторанти „Светът е разтворена книга“ печели първа награда. През 2020 г. участва в Осмата международна конференция на младите учени – Пловдив 2020, където е отличен с първа награда.

От септември 2021 г. до 2023 г. преподава на хонорар български език в Департамента за езикова и специализирана подготовка на чуждестранни студенти в ПУ „Паисий Хилендарски“. От 1.09.2023 г. е асистент по съвременен български език във филиала на ПУ „Л. Каравелов“ в Кърджали.

3. Актуалност на тематиката

Изборът на темата е актуален. Предопределен е от целта да се предложи собствено решение за значението свидетелственост, около което съществуват дългогодишни дискусии.

4. Познаване на проблема

Авторът е отлично запознат с публикациите по темата в българската езиковедска литература, а също и с основните чуждестранни изследвания, които разглеждат въпроса. Систематизирането на досегашните проучвания показва способността на докторанта за

задълбочено осмисляне на различни концепции и извеждане на собствени тези съобразно тях.

5. Методика на изследването

Избраният модел на функционално-семантичната граматика (ФСГ) и нейното основно понятие функционално-семантично поле (ФСП) позволяват да се открие взаимодействието на лексикалните, лексикално-граматичните, граматичните и словообразователните показатели, представящи езиковото явление *свидетелственост*. Направеният теоретичен преглед проследява изразяването на свидетелственост в диахрония, но вниманието е изцяло върху синхронния план.

Методиката на ФСГ е комбинирана със съвременния социолингвистичен подход чрез провеждане на пряка анкета за рецепцията на свидетелствеността от носители на съвременния български език. Анкетирани са различни по възраст, образование и пол участници, като са разграничени филолози и нефилолози. Резултатите са илюстрирани нагледно в диаграми. Обобщението на предходните най-важни теоретичните достижения по проблема в чуждата и в българската лингвистика и формираната въз основа на тях авторова теза са проверени в направеното социолингвистично изследване.

6. Характеристика и оценка на дисертационния труд и приносите

Структурата на дисертационния труд се състои от увод, пет глави, заключение, библиография и приложение. В Увода ясно са определени и посочени обектът и предметът на изследване, методите, целите и задачите.

От двата възможни подхода за преглед на теоретичните концепции – хронологичен и проблемно-тематичен – докторантът избира хронологичния. Непрекъснато обаче търси последователността и връзките в интерпретацията на отделните автори.

В Първа глава е направен преглед на основните съвременни изследвания на категорията евиденциалност, статутът на индикатива и възможността му да изразява значението свидетелственост.

В първата част на Втора глава се търси появата и развитието на идеята за значението свидетелственост във възрожденските граматики. Посочват се приносите на отделни възрожденски граматичници – на анонимния рецензент на граматиката на Г. Миркович от 1860 г., който открива свидетелственост при имперфекта и на С. Радулов – при аориста. Възприемането на *x* като самостоятелна морфема (Д, с. 28) и посочването на тематичните гласни като носители на граматично значение се отбелязват от В.

Стаменов като актив на възрожденските граматисти, дълго пренебрегван в изследванията върху българския както от чуждестранните, така и от българските езиковеди.

Втората част на Втора глава проследява становищата за свидетелствеността в периода от Освобождението до средата на XX век. Докторантът успешно се ориентира в неустановеността на терминологичния апарат и концепциите на отделните изследователи. Търси съответствие между употребените от авторите термини *възприето – невъзприето време* (Ю. Трифонов, 1896 г.), *определени – неопределени глаголни форми* (Б. Цонев) и граматичния феномен свидетелственост – несвидетелственост.

На прегледен план – до мненията на С. Иванчев и А. Александров, които определят морфемата *-x/-ш(e)-* като маркер за свидетелственост, – е съдържателният анализ на мненията на българските и чужди езиковеди по поставения проблем. Множеството приведени от автора на дисертацията цитати дава възможност на читателя да верифицира анализа на докторанта.

В прегледа на най-новите изследвания за свидетелствеността е дадено разнообразието от концепции на българистите Р. Ницолова, Г. Герджиков, П. Пашов, Ст. Стоянов, Ю. Маслов, Е. И. Дьомина, А. Александров, Й. Пенчев, В. Станков, И. Куцаров, Кр. Алексова, В. Маровска, Е. Търпоманова, К. Куцаров, Кр. Чакърва, С. Стойчев. В техните дискусии свидетелствеността се приема: като грамема на различни граматични категории – евиденциалност, модус на изказването, осведоменост на говорещото лице, таксис или като самостоятелна категория; като грамема, участваща в различни граматични категории; като маркиран или немаркиран член, като участник в различен тип опозиции – привативни или еквиполентни. Посочени са различните мнения за структурата на свидетелствеността и за типа категории, в които участва – морфологични или текстови.

След направения преглед В. Стаменов заявява собственото си разбиране за свидетелствеността. Приема хипотезата на И. Куцаров за обособяването на морфологична категория *очевидност*. За назоваването на категорията обаче използва термина на К. Чакърва *рецептивност*, за да спази изискването името на граматичната категория да изразява надредна семантика по отношение на семантиката на представящите я грамемите. Морфологичната категория рецептивност е двучленна и противопоставя грамемите свидетелственост : несвидетелственост (с главно значение на немаркирания член дистанцираност). Маркираната с морфемата *-x/-ш(e)-* грамема свидетелственост е в привативна опозиция с немаркираната несвидетелственост. Според Стаменов свидетелствеността се проявява чрез грамемите: аорист, имперфект,

плюсquamперфект, футурум претерити, футурум екзактум претерити, аналитичния кондиционал, аналитичния относителен непреизказан императив. Несвидетелски за докторанта са всички граматични образувания, които не съдържат флексията *-x/-u(e)-* (вж. с. 81, 90).

Като специфични характеристики на свидетелствеността докторантът посочва по-малък брой грамемии за изразяване на свидетелско от несвидетелско значение и наличие на повече от един дистинктивен признак на маркираната грамема. Стаменов аргументира съществуването на категорията с нейните специфики на базата на съпоставка със съдържателния и формалния план на други морфологични категории, с които тя е аналогична както по отношение на формално-граматичната асиметрия, така и по отношение на наличието на повече от един диференциален признак.

В Трета глава акцентът е върху изразяването на персоналната семантика на аористните форми за 1 л. ед. ч. от типа *писах, четох* и развитието на свидетелско значение на морфемата *-x/-u(e)-*. Разглеждат се промените на границите между морфемите в резултат на фонетични закони и произтичащите от това формални и съдържателни преобразувания, свързани с морфемата *x* и с функцията на гласните *o* и *e* след корена. Представени са основните концепции на И. Леков, И. Добрев, Т. Славова, Г. Риков, Г. Ганева по въпроса за функциите на морфемата *x* и на тематичните гласни на аориста. От двете противоположни мнения за същността на морфемата *s/x/u* – означава предходност и не означава предходност – докторантът приема, че *x* в система на старобългарския език е знак за предходност в рамките на категорията време (Д, с. 102).

Стаменов формулира тезата, „че в определен период от развоя на езика *-x/-u(e)-* е изразявала две различни значения (абсолютна предходност и зависим таксис) в рамките на две самостоятелни морфологични категории“. Появата в имперфектната основа на маркер за относителност, освобождава *x* от изразяването на значението зависим таксис/относителност и позволява „морфемата *-x/-u(e)-* да се трансформира в свидетелски показател“ (Д, с. 102). Добавянето на морфемата *x* към аористната и имперфектната основа, а също и на морфемата *л* в същата позиция първоначално към аористната, а по-късно и към имперфектната основа изисква задълбочаване на изследването и извеждане на връзките и различията както между основите, така и между морфемите *s/x* и *л*. Смятам, че главата трябва да се допълни и с наблюденията на Анна-Мария Тотоманова, изложени в „Към историята на българската темпорална система“ (*Из историята на българския език*. Сборник статии. София, 2009).

Тезата на докторанта е формирана въз основа на представените концепции на отделни автори, но не е подкрепена от доказателствен материал чрез примери. Необходимо е да се подобри организацията на тази глава, за да се избегне непоследователността на изложението.

В Четвърта глава е направена формално-съдържателна характеристика на свидетелствеността. Представени са всички свидетелски форми в съвременния български език: за минало време, за сегашно относително време, за бъдеще относително време – положителните и отрицателни, в деятелен и в страдателен залог, нерезултативните и резултативните, в изявително, повелително и условно наклонение. Обърнато е внимание на аориста на *съм* – *бидох, биде.../не бидох, не биде...* и специфичната му употреба в богослужбни текстове (Д, с. 108), а също и на формите на спомагателния глагол *бивам* и употребата им само в аналитични структури. Особен интерес представлява систематизирането на аналитичните повелителни относителни форми, образувани с частиците *нека, да, дано* и имперфект на спомагателния глагол или на основния глагол. Чрез тях може да бъде проследено развитието и на други граматични явления в българския език и формирането на различни синтетични и аналитични структури.

В същата глава са разгледани и ненормативните свидетелски форми за следходност от типа *ще пишех, щеше да пиша, ще бях писал, щеше да съм писал*. Особено внимание заслужават формите с неизменяемия компонент *щеше* – *щеше да пиша, щеше да пишеш, щеше да пише, щеше да пишем, щеше да пишете, щеше да пишат*, които по мое мнение са характерни за областите в Западна България и показват определен етап на граматикализация .

В Четвърта глава е дадено и анонимното анкетно проучване, което проследява рецепцията на значението свидетелстваност от носителите на съвременен български език на територията на РБългария. Впечатляващ е броят на участниците в проучването – 700. С резултатите от анкетното проучване се потвърждава авторовата теза за изразяването на свидетелственост от аориста, имперфекта и плусквамперфекта (вж. Д, с. 200).

В Пета глава са разгледани периферийните модификатори на свидетелствеността: активното използване на глаголите *наблюдавам, гледам, виждам* и характерният за разговорната реч глагол *скивам* в повелително наклонение *скивай* в съчетание с презентни форми; вметнатите изречения с тези или синонимни глаголи; лексикалните

модификатори *зърна, зървам, съзра, съзирам, съзерцавам* и *взирам* се; съставните именни сказуеми *очевидец съм, бях свидетел*.

Заключението стегнато и целенасочено обобщава най-съществените моменти в концепцията на В. Стаменов.

7. Преценка на публикациите и личния принос на докторанта

Представените 5 публикации отразяват отделни етапи от разработването на разглежданата тема. Прави впечатление последователността на авторовите тези, умението на докторанта да работи умело с теоретичния апарат и отличната му езиковедска подготовка.

Работата има научно-приложна стойност, защото изведената парадигма на свидетелските форми може да се използва при преподаването на български език.

Проверката със софтуера Strikeplagiarism показва, че няма следи от плагиатство.

8. Автореферат

Авторефератът отразява точно съдържанието на дисертацията. Спазени са изискванията за обем и оформяне.

9. Препоръки за бъдещо използване на дисертационните приноси и резултати

При публикуване на текста е необходимо да се отстранят някои случайни грешки и пропуски.

В т. 5.2 за синтактичните периферийни модификатори предполагам, че е допусната техническа грешка в израза „съставни именни глаголни сказуеми“, където липсва съюзът **и** (вж. стр. 208).

При анализа на съставните глаголни сказуеми са посочени примери с фазисните глаголи *започвам* и *продължавам*, а няма информация за *спирам, преставам* – напр. *спирам/преставам да гледам какво правиш* (вж. стр. 209).

Ако съзнателно са пропуснати примери със сложно съставно глаголно сказуемо с модални глаголи, добре е да се обясни защо.

Препоръчвам парадигмата на свидетелските форми да бъде допълнена с примери.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Поставените цели и задачи, заявени в Увода, са успешно изпълнени. Дисертацията притежава необходимите научни качества. Тя показва стабилната теоретична подготовка на автора, умението му за задълбочено мислене, способността за организиране и провеждане на социолингвистично проучване. Дисертацията е

практически значима, защото предложената в нея парадигма на свидетелските форми може да бъде използвана при обучението по български език за чужденци. Постигнатите резултати са приносни за съвременната българистика.

Представеният научен труд отговаря на всички изисквания на Закона за развитие на академичния състав на Република България (ЗРАСРБ), Правилника за прилагане на ЗРАСРБ и Правилника на ПУ „Паисий Хилендарски“.

Въз основа на казаното давам своята положителна оценка за дисертационния труд „Значението свидетелственост в съвременния български език“, а също така за автореферата и статиите.

Предлагам на почитаемото научно жури да присъди образователната и научна степен „доктор“ на Васил Николов Стаменов в област на висше образование: Хуманитарни науки; професионално направление Филология; докторска програма Съвременен български език.

10.05.2024 г.

Изготвил становището:

Доц. д-р Антоанета Джелъова